

La Universitat presenta en La Nau la major retrospectiva sobre l'artista valenciana Manuela Ballester amb més de tres-centes huitanta obres procedents de tres països

La Universitat de València ha presentat en el Centre Cultural de la Nau la major retrospectiva de l'artista valenciana Manuela Ballester (València, 17 de novembre de 1908 - Berlín, 7 de novembre de 1994), just quan es compleixen trenta anys de la seua mort, en el marc de la programació que la Universitat de València sobre el 8 de març. L'exposició reuneix més de tres-centes huitanta obres i documents i dona a conèixer material inèdit procedent dels tres països on residí l'artista: Espanya, Mèxic i Alemanya.

La inauguració, presidida per la rectora de la Universitat de València, Maria Vicenta Mestre, ha tingut lloc el dimarts 12 de març, en el Claustre i ha comptat a més amb les intervencions de de la vicerectora de Cultura i Societat, Ester Alba; la comissària de l'exposició, Carmen Gaitán Salinas i Natalia Enguix, vicepresidenta primera i diputada de l'Àrea de Cooperació Municipal, delegada específica d'Igualtat i Memòria Democràtica.

La rectora de la Universitat va sol·licitar un fort aplaudiment en homenatge a les persones exiliades, a les que els donaren suport i als països d'acollida de l'exili, destacant especialment el paper de Mèxic, on va estar exiliada Manuela Ballester i de qui va destacar la seua figura en els diferents vessants: com a mare, dona compromesa, treballadora i la col·laboradora de Josep Renau. Una "artista polifacètica" -va afegir-, que va experimentar amb nombrosos llenguatges artístics: el dibuix, el gravat, el muralisme i la fotografia, aplicats a diversos gèneres i temes com el retrat, el paisatge, la publicitat, la propaganda i la moda. I tot allò sense oblidar el seu paper de treballadora incansable per mantenir la seua família en l'exili i compromesa amb els valors de la República.

Manuela Ballester. Pintar enfront de tot és fruit de quasi una dècada de minuciosa investigació que es està comissariada per Carmen Gaitán Salinas, científica titular del Departament d'Història de l'Art i Patrimoni de CSIC. La mostra vol contribuir a comprendre l'abast i la importància de l'activitat artística de la pintora i donar llum sobre obres inèdites, i ser així la primera gran retrospectiva sobre l'artista que aplega nombroses i heterogènies obres pel seu format, llenguatge i tècnica de l'extensa producció fora i dins d'Espanya.

Des de València, passant per l'exili mexicà i la República Democràtica Alemanya va experimentar una vida entre pinzells, murals i lluites personals. L'exposició integra pintures (inclosos els retrats, gènere pictòric en el qual destacà), il·lustracions de revistes, portades per a editorials, figurins de modes, cartells i projectes murals i publicitaris. Aquestes obres es posen en context amb fotografies, publicacions i documents d'arxiu que ajuden a conèixer la seua complexa trajectòria.

Creadora incansable, Manuela Ballester, pertanyent a l'anomenada generació valenciana dels 30, va forjar amb cura tenacitat una obra que transcendeix fronteres i èpoques, però que "encara esperava un merescut reconeixement", segons indica Gaitán Salinas en diferents publicacions sobre la prolífica artista valenciana. "El títol de l'exposició intenta reflectir les dificultats i obstacles –com diria Germaine Greer– a les quals hagué de fer front Ballester, derivades dels seus papers d'esposa, al costat d'un artista com Josep Renau, i de mare d'una família nombrosa en haver de fer-se càrrec dels seus cinc fills, però també de l'obligada fugida

de la pàtria”. I afegeix Gaitán Salinas que la producció de Ballester va ser determinant per a “la modernitat espanyola, per a la República i, per descomptat, per als contextos de l’exili”.

La singularitat d’aquesta exposició radica en el fet que és la major retrospectiva sobre l’artista i que la Universitat de València s’ha convertit en el punt de trobada de les diferents obres. Amb un total de 50 prestadors, en la seua majoria col·leccionistes privats, la major complexitat per a la comissària i la Universitat de València ha estat precisament localitzar i registrar per després reunir en un únic lloc l’heterogènia i àmplia producció artística.

L’exposició compta amb la col·laboració institucional de l’IVAM, la Diputació de València (Igualtat), la Fundació Josep Renau, el Ministeri de Ciència i Innovació (Institut d’Història, CSIC) i el Ministeri d’Igualtat (Institut de les Dones).

L’exposició, que ocupa les sales Acadèmia i Estudi General, té quatre seccions. El recorregut s’inicia precisament en la sala Acadèmia, on es poden veure les tres primeres seccions que dirigeixen l’atenció a la formació de l’artista, els seus anys de joventut, la seua activitat durant la República, el conflicte bèl·lic espanyol i finalment l’ampli ventall de llenguatges i mitjans artístics en l’exili mexicà.

En la part dedicada als anys de formació artística s’han recuperat documents sobre com començà la seua formació en l’Escola de Belles Arts de Sant Carles i el seu probable pas pel taller de fotogravat del seu oncle Estanislao Vilaseca. També es mostren els primers concursos que guanyà, les primeres obres en algunes publicacions, com la portada per a la revista *Blanco y Negro*, o llenços com *Mis hermanitas Rosita y Fina* (1929), i alguns treballs de formació que veuen la llum per primera vegada per als ciutadans en recuperar-se expressament per a aquesta exposició.

La segona secció està dedicada a la República i a la guerra civil espanyola i mostra el paper que tingué l’artista en aquest període, malgrat tenir ja un fill xicotet i donar a llum la primera filla en ple conflicte: 1937. Manuela Ballester tingué un paper molt actiu i va estar molt conscienciada sobre el que les dones podien fer en la rereguarda en favor del front republicà. Així, Ballester va ser fundadora i directora de l’emblemàtica revista *Pasionaria*, creada a València, de la qual es mostren alguns exemplars. Aquest apartat inclou material inèdit, com el disseny del cartell *Nuestra fuerza es también necesaria para la victoria* (1938) i fa una ullada a la col·laboració entre el matrimoni d’artistes: la portada i la contraportada d’un número de la revista *Ejército del Ebro*: la portada, Renau, i la contraportada, Ballester.

La tercera secció, *Els meus dies a Mèxic*, es dedica als vint anys d’exili que Ballester estigué en aquell país. Un dels apartats amb més obres: més de seixanta peces en paret i setanta en vitrines, a banda de vinils i altres materials. És una etapa molt prolífica, perquè reuneix les obres que va fer des de juny de 1939, quan el matrimoni Renau-Ballester arriba al país americà, fins a agost de 1959, any en què Manuela decideix exiliar-se a la RDA, on ja havia marxat Renau un any abans. Moltes de les obres d’aquesta etapa són encàrrecs per al taller de publicitat obert per Renau, la qual cosa contribuí a subsistir en la situació de crisi sobrevinguda per l’exili. Foren projectes de diferent naturalesa en els quals a vegades col·laborà la família i on s’emmarquen, per exemple, els cartells de cine o els treballs per a la publicitat. D’altra banda, en aquest apartat es veu la labor de Ballester com a il·lustradora en nombroses publicacions, entre les quals destaca la direcció artística de la revista *Mujeres Españolas*, així com el treball en el món de la indumentària i la personal destresa com a retratista: li agradava representar les seues amistats i molt especialment la seua família. L’exposició ha aconseguit

reunir per primera vegada els retrats dels seus cinc fills, realitzats entre l'estiu i la tardor de 1949, treball molt complex perquè els quadres dels cinc germans pertanyen a diferents col·leccionistes. També apareix un retrat dibuixat a carbonet del rector de la Universitat de València, José Puche, exiliat a Mèxic i que Manuela Ballester va retractar el 1945 perquè era amic de la família.

Finalment, la sala Estudi General recull la secció *La RDA i altres viatges*, unes huitanta peces en paret i aproximadament trenta-cinc en vitrina corresponents a trenta-cinc anys, de 1959 a 1994, de la vida de Ballester. I és que, encara que l'artista visqué a Alemanya, va fer molts viatges, ja que es va instal·lar al país germànic només amb els dos fills menuts, però tenia la família i els amics repartits entre l'Havana, Barcelona, Mèxic i València, i viatjà sense descans per reunir-se amb els fills i els germans. En aquesta secció es reuneixen per primera vegada quatre paisatges nevats alemanys, pertanyents a diferents col·leccions privades. Hi ha una gran quantitat de dibuixos de Berlín fets a carbonet i nombrosos gravats de tema polític realitzats per a publicacions com *España Republicana*, però també d'altres temàtiques. En l'última part hi ha una gran quantitat de retrats (alguns també inèdits) i fullets de galeries valencianes on Ballester exposà entre 1975 i els principis de 1980, a més d'altres peces.

Amb aquesta gran retrospectiva sobre Manuela Ballester la Universitat de València ratifica el seu compromís amb l'art en l'exili. En 2007 organitzà l'exposició *Josep Renau (1907-1982): compromís i cultura*, que va ser un referent i que ara es tanca amb una altra figura clau en aquest període: Manuela Ballester.

L'exposició, que es podrà visitar fins a l'1 de setembre, es completa amb un acurat catàleg en què han participat nou investigadors d'art i de l'exili, que es presentarà el mes de juny en un seminari internacional que forma part de l'ampli programa d'activitats culturals que involucra totes les arts *¡Salirse del camino!* per a entendre i participar en l'exposició.

En acabar la inauguració, el públic va poder gaudir d'un concert amb un programa elaborat a partir dels diaris de Manuela Ballester, amb la participació del pianista Antonio Galera i músics de l'Orquestra Filharmònica de la Universitat de València.

PROGRAMA D'ACTIVITATS COMPLEMENTARI:

https://www.uv.es/vrexpos4/2024_Manuela%20Ballester/DIPTICOPROGRAMACIONVAL.pdf

València, a 13 de març de 2024

La Universitat presenta en La Nau la mayor retrospectiva de la artista valenciana Manuela Ballester con más de 380 obras procedentes de tres países

La Universitat de València ha presentado en el Centre Cultural La Nau la mayor retrospectiva de la artista valenciana Manuela Ballester (Valencia, 17 de noviembre de 1908 - Berlín, 7 de

noviembre de 1994). Justo cuando se cumplen 30 años de su muerte y en el marco de la programación que la Universitat de València dedica al 8M, la exposición reúne más de 380 obras y documentos y da a conocer material inédito de tres países en los que residió la artista: España, México y Alemania.

La inauguración, presidida por la rectora de la Universitat de València, Maria Vicenta Mestre, ha tenido lugar el martes 12 de marzo, en el Claustro y ha contado con las intervenciones de la vicerrectora de Cultura y Sociedad, Ester Alba; la comisaria de la exposición, Carmen Gaitán Salinas y Natalia Enguix, vicepresidenta primera y diputada del Área de Cooperación Municipal, delegada específica de Igualdad y Memoria Democrática.

La rectora de la Universitat solicitó un fuerte aplauso en homenaje a las personas exiliadas, a quienes les apoyaron y a los países de acogida del exilio, destacando especialmente el papel de México, donde estuvo exiliada Manuela Ballester y de quien destacó su figura en sus diversas vertientes: como madre, mujer comprometida, trabajadora y la colaboradora de Josep Renau. Una “artista polifacética” -añadió-, que experimentó con numerosos lenguajes artísticos: el dibujo, el grabado, el muralismo y la fotografía, aplicados a diversos géneros y temas como el retrato, el paisaje, la publicidad, la propaganda y la moda. Y todo ello sin olvidar su papel de trabajadora incansable por mantener a su familia en el exilio y comprometida con los valores de la República.

Manuela Ballester. Pintar frente a todo es fruto de casi una década de minuciosa investigación y está comisariada por Carmen Gaitán Salinas, científica titular del Departamento de Historia del Arte y Patrimonio de CSIC. La muestra quiere contribuir a comprender el alcance y la importancia de la actividad artística de la pintora, al tiempo que arroja luz sobre obras inéditas y se establece como la primera gran retrospectiva de la artista que aúna numerosas y heterogéneas obras, por su formato, lenguaje y técnica, de su extensa producción, fuera y dentro de España. Desde Valencia pasando por el exilio mexicano y la República Democrática Alemana: experimentó una vida entre pinceles, murales y luchas personales. La exposición integra pinturas -incluidos retratos, género pictórico en el que la artista destacó-, ilustraciones en revistas y portadas para editoriales, figurines de modas, carteles y proyectos murales y publicitarios. Estas obras se ponen en contexto con fotografías, publicaciones y documentos de archivo que ayudan a conocer su compleja trayectoria.

Creadora incansable, Manuela Ballester, perteneciente a la llamada “generación valenciana de los treinta”, forjó, con tenacidad y esmero, un legado que trasciende fronteras y épocas, pero cuya obra “todavía esperaba un merecido reconocimiento”, según indica Gaitán Salinas en varias publicaciones sobre la prolífica artista valenciana. “El título de la exposición intenta reflejar esas dificultades y obstáculos -como diría Germaine Greer- que tuvo que afrontar Ballester, derivadas de sus roles como esposa, al lado de un artista como Josep Renau, y madre de una familia numerosa, al tener que hacerse cargo de sus cinco hijos, pero también de la obligada huida de la patria”. Y añade Gaitán Salinas que la producción de Ballester fue determinante para “la Modernidad española, para la República y, por supuesto, para los contextos del exilio”.

La singularidad de esta exposición, radica en que es la mayor retrospectiva sobre la artista y en que la Universitat de València se ha convertido “en el punto de encuentro” de las distintas obras. Con un total de 50 prestadores, en su mayoría coleccionistas privados, la mayor complejidad para la comisaria y la Universitat de València ha sido precisamente localizar y registrar, para luego reunir en un único lugar la heterogénea y amplia producción artística.

Además, la exposición cuenta con la colaboración institucional del IVAM, la Diputación de Valencia (Igualdad), la Fundación Josep Renau, el Ministerio de Ciencia e Innovación (Instituto de Historia – CSIC) y el Ministerio de Igualdad (Instituto de las Mujeres).

La exposición, que ocupa las salas Acadèmia y Estudi General, se articula en cuatro secciones. El recorrido se inicia precisamente en la Acadèmia, donde pueden visitarse las tres primeras secciones que dirigen la atención hacia la formación de la artista y sus años de juventud, su actividad durante la República y el conflicto bélico español y, por último, el amplio abanico de lenguajes y medios artísticos en su exilio mexicano. En la parte dedicada a los años de formación artística se ha recuperado diversa documentación sobre cómo empezó su formación en la Escuela de Bellas Artes de San Carlos y su probable paso por el taller de fotograbado de su tío Estanislao Vilaseca. También se recogen los primeros concursos que ganó y sus primeras obras en algunas publicaciones, como la portada para la revista *Blanco y Negro*, o sus primeros lienzos, como el cuadro *Mis hermanitas Rosita y Fina* (1929). Incluso, algunos trabajos de formación, que ven la luz por primera vez para la ciudadanía al recuperarse expresamente para esta exposición.

La segunda sección está dedicada a la República y a la guerra civil española y pone de relevancia el papel que tuvo la artista en este periodo, pese a tener ya un hijo pequeño y dar a luz a su segunda hija en pleno conflicto, en 1937. Manuela Ballester tuvo un papel muy activo y fue una persona muy concienciada sobre lo que las mujeres podían hacer dentro de la retaguardia y en favor del frente republicano. De hecho, Ballester fue fundadora y directora de la emblemática revista *Pasionaria*, creada en València, de la que se muestran varios ejemplares. Este apartado también incluye material inédito, como el diseño del cartel *Nuestra fuerza es también necesaria para la victoria* (1938). Asimismo, incorpora un guiño a la colaboración entre el matrimonio de artistas: la realización de la portada y la contraportada para un número de la revista *Ejército del Ebro*, donde Renau realiza la cubierta y Manuela Ballester la parte posterior de la publicación.

La tercera sección, titulada *Mis días en México*, se dedica a los 20 años de exilio que Ballester estuvo en este país. Uno de los apartados con más obras: más de 60 piezas en pared y 70 en vitrina, aparte de vinilos y otros materiales. Es una etapa muy prolífica, porque reúne las obras desde junio de 1939, cuando el matrimonio Renau-Ballester llega al país americano, hasta agosto de 1959, año en que Manuela decide exiliarse a la RDA, donde ya se había marchado Renau un año antes. Muchas de las obras de esta etapa son encargos para el taller de publicidad puesto en marcha por Renau, lo cual contribuyó a subsistir en la situación de crisis sobrevenida por el exilio. Fueron proyectos de diferente naturaleza en los que en ocasiones colaboró la familia y donde se enmarcan, por ejemplo, los carteles de cine o los trabajos para publicidad. Por otro lado, en este apartado también se ve la labor de Ballester como ilustradora en numerosas publicaciones, entre las que destaca la dirección artística de la revista *Mujeres Españolas*, así como su presencia en el mundo de la indumentaria y su personal destreza como retratista: le gustaba representar a sus amistades y, muy especialmente, a su familia. La exposición ha conseguido el hito de reunir por primera vez los retratos de sus cinco hijos realizados entre el verano y el otoño de 1949, algo muy complejo porque los cuadros de los cinco hermanos pertenecen a distintos coleccionistas. También aparece un retrato dibujado a carboncillo del rector de la Universitat de València, José Puche, exiliado a México y que Manuela Ballester retrató en 1945 porque era amigo de la familia.

Por último, la sala Estudi General recoge *La RDA y otros viajes*, unas 80 piezas en pared y aproximadamente 35 en vitrina para visualizar los 35 años –de 1959 a 1994- de la vida de Ballester. Y es que, aunque la artista vivió en Alemania, realizó muchos viajes, ya que se instaló en el país germano solo con sus dos hijos pequeños, pero tenía a su familia y amigos repartidos, entre La Habana, Barcelona, México y València, y viajó sin descanso para reunirse con sus hijas, hijos, hermanas y hermanos. En esta sección se reúnen por primera vez cuatro paisajes nevados alemanes pertenecientes a distintas colecciones privadas. Hay una gran cantidad de dibujos de Berlín hechos a carboncillo y numerosos grabados de corte político realizados para publicaciones como *España Republicana*, pero también otros de temáticas más amables. Igualmente, en la última parte de esta sala, se incluye una gran cantidad de retratos -algunos también inéditos- y folletos de galerías valencianas donde Ballester expuso entre 1975 y comienzos de 1980, además de otras piezas.

A través de esta gran retrospectiva sobre Manuela Ballester, la Universitat de València ratifica su compromiso con el arte en el exilio. En este sentido, 2007 organizó la exposición *Josep Renau (1907-1982): Compromiso y cultura*, que marcó un referente y que ahora se cierra con otra figura clave en este periodo: Manuela Ballester.

La exposición, que se puede visitar gratuitamente hasta el próximo 1 de septiembre, se completa con un cuidado catálogo, donde han participado nueve investigadores en arte y exilio, y que se presentará el próximo mes de junio en el marco de un seminario internacional y que forma parte del amplio programa de actividades de mediación cultural titulado que involucra todas las artes *¡Salirse del camino!* para entender y participar de la exposición.

Al acabar la inauguración, el público pudo disfrutar de un concierto con el pianista Antonio Galera y músicos de la Orquesta Filharmònica de la Universitat con un programa musical elaborado a partir de la música preferida de la artista.

PROGRAMA DE ACTIVIDADES COMPLEMENTARIO

https://www.uv.es/vrexpos4/2024_Manuela%20Ballester/DIPTICOPROGRAMACIONCAS.pdf

València, a 13 de marzo de 2024